

Het kale leven van Jan Arends

Jan Arends (1925-1974) was bij zijn leven al een legende. Een buitenstaander, een eenzame, een moeilijke man met een monomaan oeuvre. Doet zijn biografie hem recht? Door Hans Renders, illustratie Willem van Malsen

ANGST VOOR DE WINTER

HET LEVEN VAN JAN ARENDS

DOOR NICO KEUNING

DE BEZIGE BIJ, 368 P., € 22,50

VRIJGEZEL OP KAMERS

VERZAMELD WERK

DOOR JAN ARENDS

DE BEZIGE BIJ, 582 P., € 32,50

Arends was een nare man die behalve schrijvende gedichten ook een paar goede verhalen heeft geschreven, waarin op onverbloemde wijze duidelijk wordt gemaakt dat mensen in geestelijke nood een scherp observatievermogen kunnen hebben. Of denken te hebben. Met een ijzeren consequentie projecteerde hij een ziekelijke rancune op zijn verhaalfiguren. De onredelijkheid van zijn personages heeft daarbij de aantrekkelijkheid van het absurde. En hoewel het allemaal zeer treurig is ('alle mensen zitten in de zon en ik sta in de regen'), ken ik weinig schrijvers die me zo aan het lachen maken als Jan Arends. 'Vriend,' zo begint het titelverhaal uit de gelijknamige bundel *Keefman*, 'hoe vaak heb ik je al niet gezegd dat ik mij geheel wil inzetten voor de psychiatrisch gestoorde mens.' Dertig pagina's later eindigt deze cynische monoloog van een psychiatrische patiënt met dezelfde veelzeggende zin over de tijd waarin dit verhaal werd geschreven. Het was de periode van de antipsychiatrie. Patiënten gek? Helemaal niet! De maatschappij was dolgedraaid en van hen die daar de dupe van werden, konden we nog veel leren. Zo luidde de theorie van psychiatriegoeroe Jan Foudraïne, die in 1971 een bestseller schreef onder de titel *Wie is van hout...* Arends niet. In de biografie van Keuning lezen we over de getekende Arends, buiten-echtelijk kind, een zwervend leven geleid op huurkamers en in gestichten. Het leek alsof zijn opleiding tot schoenmaker hem een levenslang brevet van groezeligheid opleverde. De zwarte pekdraad van de schoenmaker bleef aan hem kleven. Hij had

een minderwaardigheidscomplex. Aan Jan Arends zateenvlekje, hij was een zwarte vlek, een getekende. Via allerlei ingewikkelde kronkels had hij lol in walging op te wekken. En dat lukte. Als broodbezorger liep hij in shorts die een stuitend zicht boden op zijn derrière, als copywriter waste hij zich niet en stonk hij dus een uur in de wind. Zijn grootste bevrediging vond hij in het volvoeren van vernerende opdrachten voor 'rijke wijven'. Een aberratie die hem steeds naar een aanstelling als huisknecht deed zoeken. Tot in buitenlandse kranten bood hij zich in advertenties tegen gunstige voorwaarden aan. 'Zoals een ander homoseksueel is, ben ik huisknecht,' zei Arends ooit tegen *Vrij Nederland*. In datzelfde interview met Dick van de Pol maakte hij duidelijk welke tantaliserende avonturen hij beleefde met die 'rijke wijven' met 'mooie dikke benen en billen'. Seks had hij niet met hen. Arends gaf op andere wijze invulling aan 'het machtsspelletje tussen man en vrouw'. Sadisme bracht hem veel, maar geen bevrediging. 'Ik knap het alleen wel op.' Nee, het hoogtepunt van samen zijn was eerder een druppel rode wijn op het damasten tafelkleed. 'Daar worden ze hels van.' Maar soms pakte hij het royaler aan, bijvoorbeeld door de trap met groene zeep in te smeren of de witte hondjes van de vrouw des huizes roze te verven en vervolgens zijn koffers te pakken.

Nico Keuning heeft veel van deze ware en verzonden verhalen bij elkaar gezet, die in elk geval iets zeggen over de reputatie van Arends. Dat vrienden hem uit het politiebureau vrijkochten, lijkt me een apocrief verhaal. We zullen er maar uit begrijpen dat de schrijver vaak dronken was en dan in moeilijkheden kwam. De bewering dat Willem Frederik Hermans en Jan de Hartog na de oorlog enkele maanden in een tehuis voor alleenstaanden hebben gewoond, klinkt goed maar wordt nergens mee gestaafd. Het borreltafelgehalte is hoog, maar een van Arends werker-

varingen als huisknecht weet Keuning toch te documenteren. De bekende museumdirecteur A. Hamacher en zijn vrouw Renilde van den Brande hadden Arends in de jaren zestig aan het werk. Maar Hamacher heeft zijn huisknecht moeten ontslaan, nadat die stomdronken op de trap was gaan zitten en weigerde nog iets voor zijn baas te doen.

Toen *Keefman* in 1972 een groot succes bleek werd Arends een cultfiguur. Keuning schrijft dat die titel door een vergissing tot stand is gekomen, een bewering die door jeugdvriendin Inez

'Zoals een ander homoseksueel is, ben ik huisknecht'

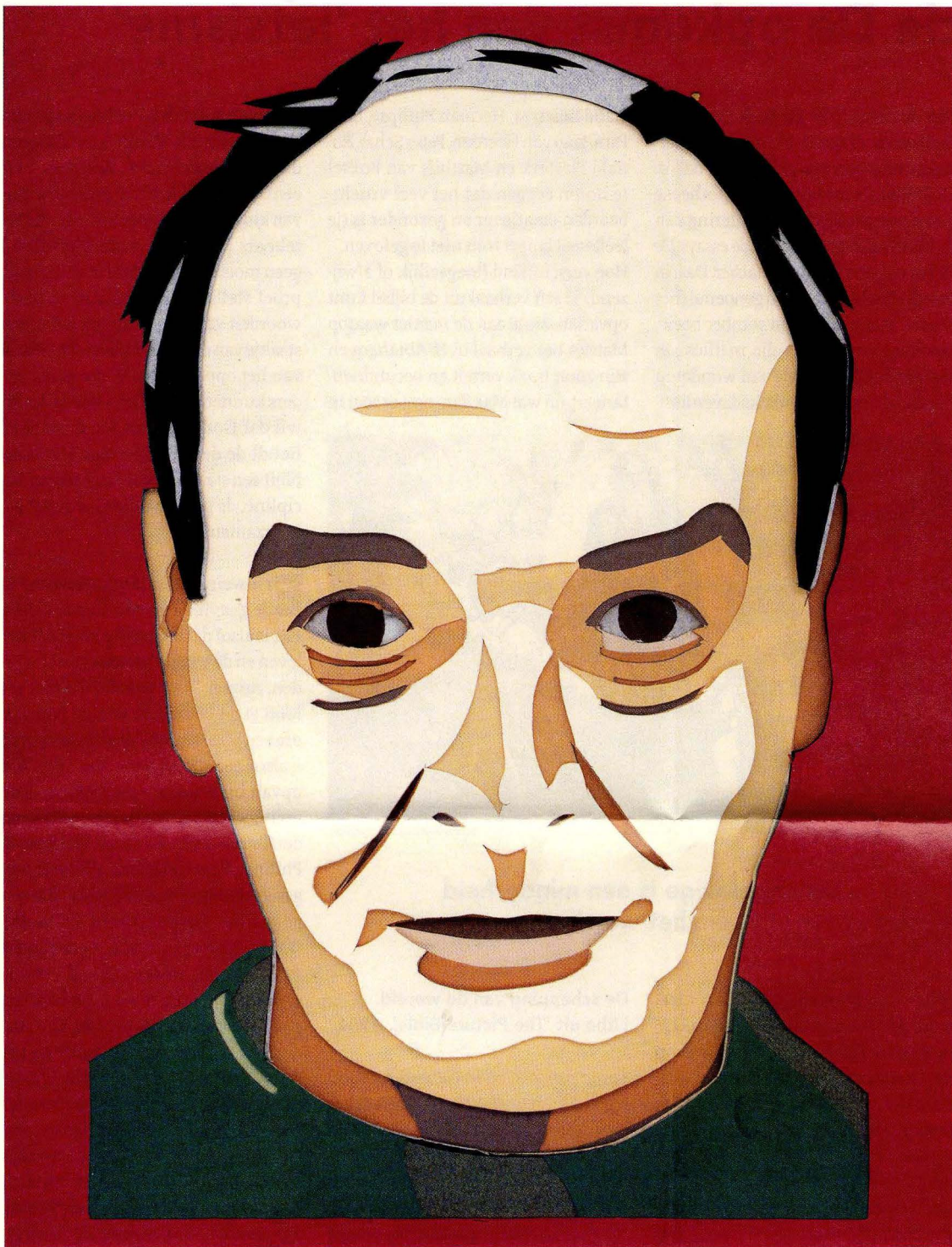
van Dulleman de wereld in is geholpen. Arends sloeg op zijn typemachine per ongeluk de 'k' aan in plaats van de 'l': *Leefman* werd *Keefman*. *Mag sein*, maar waarom laat Keuning de kans onbenut zelf na te denken? *Keefman*, *Keefman*, zou hij het nooit hardop uitgesproken hebben en de fonetische overeenkomst met het Engelse *caveman* 'grottenmens' hebben gehoord? Even dacht ik dat hij dit gegeven als verborgen thema in zijn boek had verwerkt. De schuwe teruggetrokken Arends legde tijdens een schoolreisje zijn hand in die van de meester toen ze 'zo'n donkere grot naar binnen liepen'. Arends verhuisde van het ene souterrain naar het andere 'onderstuk' in donkere Amsterdamse steegjes. En de zwervende Keefman in het verhaal wil naar binnen, het huis in. Verder schrijft Keuning dat een van de lievelingsboeken van Arends *Herinneringen uit het ondergrondse* van Dostojevski was.

Ik ben natuurlijk niet de eerste die de associatie *Keefman caveman* maakt. Keuning zegt er niets over. In plaats van zich goed te documenteren, doet hij een mislukte poging tot fictionalisering. Schaduwen vallen dreigend op de muur, maar als dan blijkt dat Arends een boek van Malraux heeft

gelezen, schiet de fantasie van de biograaf te kort. Hij komt er niet op dat dit misschien wel *La condition humaine* is, en als titel een mooie aanleiding om eens iets over het menselijk tekort van Arends te zeggen. Arends las Sartre, maar 'een titel noemt hij niet'. Was het nu te veel moeite om na te gaan of *La nausée* (*Walging*) misschien sporen heeft achtergelaten in het oeuvre van Arends. Is het toeval dat de titel van deze beroemde roman hét thema van Arends is? Zou er nu op geen enkele manier te achterhalen zijn met welke vrouw Arends volgens getuigen lang heeft samengewoond? Voor velen was ze een mysterieuze vriendin op de achtergrond, schrijft de biograaf. Maar wij hadden toch wel iets meer over haar willen horen. In plaats van deze voor de hand liggende vragen te beantwoorden, weet de biograaf te melden dat Arends op de avond van zijn zelfmoord tevergeefs allerlei mensen belde, wat hij had willen zeggen, en wat hij dacht en voelde. Nou ja, alle antwoorden zoals de biograaf die verzonden heeft.

In april 1979 verscheen een themanummer over Arends van het kwartaalschrift *De Engelbewaarder*. Dat was een nuttige aflevering waarin zeventien bijdragen stonden over het monomane oeuvre van Arends en de bizarre kanten van zijn persoonlijkheid. De negenduizend kopers van dit tijdschriftnummer verwachten nu een mooie biografie van de vervelende vent met een stem als een cirkelzaag.

De biografie van Keuning is in elk geval niet mooi, want daarvoor schrijft hij te slordig. De allereerste bladzijden van zijn boek bevatten cryptische zinnen als: 'Maar de welhaast wetmatige omkering die zijn proza kenmerkt, geldt ook voor zijn leven.' Of hoogdravende beweringen in de trant van: 'Zijn authenticiteit ligt op het breukvlak van gekte en genialiteit.' Nu zou je zeggen dat een biografie juist bedoeld is om weer te geven wat authenticiteit, gekte en genialiteit in dit verband betekenen. Dat gebeurt niet of niet overtuigend. Jan Arends bracht zijn halve leven door in psychiatrische inrichtingen, zijn eerste verhalen verschenen in gestichtsbladen en hij pleegde in grote



nood zelfmoord. Voer voor psychiaters, temeer daar Arends zelf die zielenknijpers nadrukkelijk in zijn werk betreft. Maar behalve wat losse opmerkingen over schizofrenie en soorten medicijnen komen we niet te weten wat die 'gekte' van Arends inhield. Nu is het ieders goed recht om keuzen te maken over hoe je een biografieschrijft, maar Keuning zegt het een en doet het ander. In het eerste hoofdstuk zegt hij dat het werk van Arends 'naar de geest autobiografisch' is, 'maar het blijft fictie'. Wat betekent dat? Dat je moet opletten fic-

tie als bron voor werkelijkheid te gebruiken? Akkoord, maar dat is toch een open deur. Of bedoelt de biograaf dat je fictie níét mag gebruiken als bron voor werkelijkheid? Dan is het een inconsistente bewering, want hoofdstuk na hoofdstuk worden feit en fictie tot een onontwarbaar verhaal geworden.

Keuning eet van twee walletjes. In de ene passage is hij huiverig om de ziektegeschiedenis van Arends te reconstrueren, maar in andere hoofdstukken werpt hij zich op

als een psycholoog van de koude grond. In onze tijd zou Arends volgens de biograaf als autistisch of 'misschien zelfs' als hoogbegaafd worden bestempeld. Het verwijt van Arends' schooljuf dat hij dom en lui was, past bij de 'eigenschappen en gedragingen van de dyslecticus beschreven door Ronald D. Davis'. Ja, en waar denkt Ronald D. Davis dan zoal aan? Jawel, aan kinderen die vatbaar zijn voor oorinfecties, lang blijven bedplassen en een sterk gevoel voor rechtvaardigheid hebben. Keuning noemt dat een 'indrukwekkende opsom-

ming' waarin veel 'eigenschappen en gedragingen' van Arends zijn te herkennen. Was Arends dyslectisch? De biograaf denkt kritisch te blijven en haalt er dan 'W. de Haan van het Instituut De Haan in Amsterdambij', die als definitie... de psychiater Kuiper legt in zijn handboek uit dat... en als we ons door deze vermoeiende exercitie heen hebben geworsteld neemt de biograaf afstand van zijn eigen redeneringen met de stoere opmerking: 'Deze karakterisering mag dan wetenschappelijk verantwoord zijn, de vraag is of dit beeld op Arends van toepassing is.' Ja, als de biograaf zich dat afvraagt, weet ik het antwoord al. Het voorgaande gemedicaliseer is een rad voor de ogen van de lezer. Net als de literatuurverwijzingen, no-

'De gedichten die hij schreef waren de bloemen van zijn ellende'

ten en bibliografische lijstjes. Daar schort veel aan. Maar het ergste is dat de biograaf geen persoonsregister bij zijn boek levert. Doe je bij een roman ook niet, zal Keuning gedacht hebben.

Is er dan helemaal niets goeds aan deze biografie? Jawel. Keuning weet goed duidelijk te maken dat Arends zich een getekende voelde, dat de dreiging van de schande hem tot een eenzame maakte. 'Ik ben een arme man / en alle leven doet mij zeer.' Naar het einde van zijn boek wordt Arends goed in zijn tijd geplaatst en ook al geloof ik helemaal niets van die theorie over *Leefman* en *Keefman*, in de slipstream van dit betoog zegt Keuning plotseling heel mooie dingen over de favoriete boeken van Arends. Bijvoorbeeld over *Dagboek van een gek* van Gogol en wat dat met de belevingswereld van Arends te maken heeft. En over zijn poëzie zegt hij treffend: 'Zijn stigma voedde zijn talent. De gedichten die hij schreef waren de bloemen van zijn ellende.' Kortom het is een biografie naar de aard van de held: onredelijk, tegenstrijdig en bij vlagen irritant. Hier en daar beslist de moeite van het lezen waard. **LN**